

Юридичні науки

УДК 343.1

Невмержицький Сергій Миколайович

аспірант

Національної академії Служби безпеки України

Nevmerzhytskyi Serhii

Postgraduate of the

National Academy of the Security Service of Ukraine

Антонов Костянтин Володимирович

представник

Головного слідчого управління Служби безпеки України

Antonov Kostiantyn

Representative of the

Main Investigative Department of the Security Service of Ukraine

Цюприк Ігор Володимирович

доктор юридичних наук,

професор кафедри кримінального процесу та криміналістики

Національна академія Служби безпеки України

Tsiupryk Ihor

Doctor of Legal Sciences,

Professor of the Department of Criminal Procedure and Criminology

National Academy of the Security Service of Ukraine

**ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОПЕРАТИВНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ
В ЗЛОЧИННЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЧЕРЕЗ ВИКОНАННЯ
СПЕЦІАЛЬНОГО ЗАВДАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

LEGAL REGULATION OF OPERATIONAL IMPLEMENTATION INTO THE CRIMINAL ENVIRONMENT THROUGH PERFORMANCE OF A SPECIAL TASK: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Анотація. У статті проаналізована проблема оперативного впровадження в злочинне середовище завдяки виконанню спеціального завдання для розкриття злочинної діяльності організованих груп або злочинних організацій. Вона спрямована на підвищення якості проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії шляхом роз'яснення правових механізмів застосування пункту 8 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та статті 272 Кримінального процесуального кодексу України, а також надання пропозицій щодо їх удосконалення.

Ключові слова: оперативне впровадження, проникнення, введення, виконання спеціального завдання, злочинна діяльність, документування протиправної діяльності, злочинна група, злочинна організація, злочинна спільнота, організовані злочинні угруповання, організована злочинність, терористична група, терористична організація.

Summary. The article analyzes the problem of operational introduction into the criminal environment thanks to the performance of a special task to reveal the criminal activities of organized groups or criminal organizations. It is aimed at improving the quality of conducting this undercover investigative (search) action by clarifying the legal mechanisms for the application of paragraph 8 of Article 8 of the Law of Ukraine "On Operational and Investigative Activities" and Article 272 of the Criminal Procedure Code of Ukraine, as well as providing suggestions for their improvement.

Key words: operational introduction, penetration, introduction, performance of a special task, criminal activity, documentation of illegal

activity, criminal group, criminal organization, criminal community, organized criminal groups, organized crime, terrorist group, terrorist organization.

Постановка проблеми. Перед фахівцями постають проблеми, пов'язані із застосуванням чинних положень п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України щодо виконання спеціального завдання до об'єктів спрямування, а також її обмеженість та вузькість у порівняно з іншими законами про боротьбу з організованою злочинністю. Сьогодні є потреба в ефективному реагуванні спеціальних служб та правоохоронних органів на наявні загрози державній безпеці, а також боротьбі з організованою злочинністю. Для вивчення та вирішенню цієї проблеми, вважаємо за потрібне продовжити подальше наукове дослідження, а також наукове супроводження цієї проблематики. Це може охоплювати аналіз законодавства, проведення експертної оцінки, надання пропозицій і рекомендацій із удосконаленню чинного законодавства, зокрема розробку та надання пропозицій щодо внесення змін у п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та у ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України.

Терміни «виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» і «оперативне впровадження» будуть вживатися як синоніми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних та практичних основ негласних слідчих (розшукових) дій, до системи яких віднесено і виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованих груп чи злочинних організацій, присвятили свої праці такі науковці, як М.Ю. Азаров, С.В. Албул, О.І. Альошина, М.В. Багрій, О.М. Бандурка, О.А. Білічак, А.А. Венедіктов, В.О. Глушков, І.В. Гора, М.М. Денисенко, О.М. Дроздов, О.І. Козаченко,

В.А. Колесник, С.М. Круцей, А.М. Кислий, С.С. Кудінов, В.В. Луцик, Н.Я. Маньковський, Ю.В. Мантуляк, П.В. Цимбал, І.В. Цюприк, А.М. Черняк, Ю.М. Чорноус, С.А. Хімченко, В.О. Смірнова Л.І. Щербина та інші. Виконання спеціального завдання як оперативно-розшуковий захід вивчали: Г.М. Бідюков, О.В. Бачинський, Є.Є. Гречин, О.В. Камінська, П.О. Комірчий, Я.Ю. Конюшенко, С.І. Корсун, Т.Д. Момотенко, Ю.О. Найдьон, В.А. Некрасова, Є.К. Паніотов, П.П. Підюков та інші. Крім того, правову природу застосування такої негласної слідчої (розшукової) дії, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, активно досліджували і у кримінальному праві (Ю.В. Абакумова, О.І. Альошина, Ю.В. Мантуляк, І.М. Калабашкін). Вітчизняні науковці зробили певний внесок у дослідження негласних слідчих (розшукових) дій та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Проте, дослідження вказаної тематики потребує додаткового ґрунтовного вивчення та правової актуалізації.

Мета статті полягає в аналізі стану правової регламентації застосування оперативного впровадження в злочинне середовище через виконання спеціального завдання, правове розширення застосування вказаного заходу, що регламентується статтею 272 Кримінального процесуального кодексу України та п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Виклад основного матеріалу. Оперативне впровадження в злочинне середовище через виконання спеціального завдання має важливе значення для боротьби зі злочинністю і забезпечення безпеки громадян. Проте його застосування вимагає високої професійності від правоохоронців для успішного вирішенню наступних проблем.

Зокрема, під час оперативного впровадження в злочинне середовище оперативнику, слідчому та прокурору необхідно забезпечити виконання таких вимог:

- законність і пропорційність – оперативне впровадження (спеціальне завдання) повинно виконуватися у межах чинного законодавства та з дотриманням принципу пропорційності. Деякі оперативні впровадження можуть порушувати права громадян, тому важливо мати чіткі рамки та обмеження;

- безпека оперативних співробітників та осіб, які співробітничать з ними, – оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) може створювати ризики для безпеки оперативників та осіб, які співробітничать з правоохоронними органами. Важливо забезпечити їх захист та безпеку під час виконання завдань;

- захист інформації – оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) вимагає обміну конфіденційною інформацією. Потрібно забезпечити механізм передачі такої інформації та її захист від неправомірного доступу та витоку;

- судовий контроль – відомості про оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) належить до державної таємниці. Проте, слід забезпечити судовий контроль у певних випадках для запобігання зловживань і порушень прав та свобод громадян.

Відповідно до цих вимог слід постійно вдосконалювати правову регламентацію, а відтак і чинне законодавство.

Водночас, оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) є одним із основних інструментів протидії злочинності та забезпечення державної безпеки:

- ефективність – оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) в злочинне середовище є дієвим та прямим засобом для отримання необхідної інформації та доказів;

- професійний розвиток – оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) сприяє професійному розвитку оперативних співробітників та підвищує їх навички у розслідуванні злочинів. Спроможність оперативного співробітника здійснювати оперативне впровадження є одним із ключових механізмів у боротьбі з організованою злочинністю. Професіоналізм, навички та готовність до дій у складних умовах висувають його на перший план у цьому небезпечному заході – це є незамінною ланкою у системі боротьби з організованою злочинністю.

- запобігання злочинності – оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) сприятиме попередженню злочинності та забезпеченню безпеки громадян;

- міжнародне співробітництво – оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) може бути ефективним засобом співробітництва міжнародних правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

На думку практиків – співробітників органів Служби безпеки України, яку поділяємо, оперативне впровадження (виконання спеціального завдання) є одним із ефективних заходів боротьби з організованою злочинністю. Проте, обов’язковою умовою застосування ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) є здійснення досудового розслідування кримінального провадження за фактом вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину у складі організованої групи чи злочинної організації. А відтак, втрачається можливість використання цього досить ефективного інструменту для запобігання вчиненню тяжких та особливо тяжких злочинів, а також здійснювати пошук і фіксацію фактичних даних про такі злочини окремих осіб та їх груп осіб, у разі вчинення (замаху на вчинення, готування) їх не у складі організованої групи чи злочинної організації.

Переважно під час досудового розслідування кримінального провадження проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі - НС(Р)Д) здійснюються за фактом вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину ще до встановлення факту їх вчинення (готування до вчинення) у складі організованої групи чи злочинної організації, оскільки факти створення протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації встановлюються як раз за результатами проведення НС(Р)Д.

Тобто, з кримінально-правового погляду, можуть бути окремі обставини та ознаки, що не вбачають вчинення кримінального правопорушення у складі організованої групи чи злочинної організації на стадії досудового розслідування кримінального провадження, однак особа (група осіб) вчинює кримінальне правопорушення чи сукупність кримінальних правопорушень, перебуваючи у складі організованої групи, злочинної організації, злочинної спільноти, банди або їх структурних частин чи злочинних груп, які діють за попередньою змовою. Або спільно діє, чи діють з особою, яка здійснює злочинний вплив, або з особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі "вора в законі". Звісно багато предикатних злочинів можуть бути вчинені окремими особами (групою осіб), або таким чином, що унеможлиблює виявлення ознак організованої злочинної діяльності на стадії досудового розслідування кримінального провадження.

Слід зазначити, що законодавець у Законі України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» у частині 1 статті 1 «Поняття організованої злочинності» чітко вказує на поняття «організована злочинність»: «Під організованою злочинністю у цьому Законі розуміється сукупність кримінальних правопорушень, що вчиняються у зв'язку з створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань» [1]. Одними із ключових слів є «сукупність кримінальних правопорушень». Як бачимо, законодавець вбачає діяльність організованої

злочинності у вчиненні низки кримінальних правопорушень без кваліфікації їх на тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Незважаючи на прийняття Міжвідомчої інструкції «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5, зміст якої свідчить про те, що вона не вирішує зазначеної вище проблеми, а лише доповнює положення ст. 272 КПК України у частині визначення способу реалізації виконання спеціального завдання шляхом організації слідчим і оперативним підрозділом оперативного провадження особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію [2].

На нашу думку, виникає певна необхідність кореляції на законодавчому рівні певних положень, що стосуються оперативного впровадження (виконання спеціального завдання) в рамках оперативно-розшукової діяльності відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [1], а також відповідно до проведення НС(Р)Д КПК України [4].

При детальному аналізі ст. 8 п. 8 «виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями статті 272 Кримінального процесуального кодексу України» Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] вбачаються певні звуження проведення оперативно-розшукових заходів в частині кваліфікуючих ознак злочину, котрими лише є організована група та злочинна організація. Наприклад, візьмемо деякі статті Кримінального кодексу України (далі – КК України): 255 «Створення, керівництво, злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»; 255-1 «Встановлення або поширення

злочинного впливу»; 255-2 «Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)»; 257 «Бандитизм»; 258-3 «Створення терористичних груп чи терористичної організації»; 260 «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» [5], в яких є й інші кваліфікуючі ознаки – злочинна спільнота або їх структурні частини, терористична група чи організація, злочинна діяльність групи осіб, групи осіб за попередньою змовою, а також протиправна діяльність особи, яка здійснює злочинний вплив, або є особою, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема у статусі "вора в законі».

І цього приводу слушно зазначив О.В. Бачинський, який у своїх дослідженнях доводить, що «одним із найбільш суттєвих недоліків правового регулювання виконання спеціального завдання є закріплення в назві та змісті ст. 272 КПК України можливості проведення вказаної НС(Р)Д виключно у провадженнях стосовно організованих груп і злочинних організацій, що не є виправданим, адже позбавляє можливості попереджувати, розкривати та припиняти окремі кримінальні правопорушення, які, хоч і не вчинюються організованими групами чи злочинними організаціями, однак є не менш небезпечними». «Тому сфера застосування статті 272 КПК України потребує розширення, зокрема завдяки уникненню обмеження щодо організованих груп і злочинних організацій, і закріплення можливості проведення виконання спеціального завдання щодо інших кримінальних правопорушень, які також потребують ефективних заходів протидії. Зокрема, це стосується злочинів проти основ національної безпеки України» [6].

Очевидно, що в сучасних суспільно-правових умовах необхідно враховувати й інші критерії протиправного діяння для оцінки можливості використання оперативного впровадження (виконання спеціального завдання) у протидії злочинам.

Відтак, на основі аналізу положень чинного законодавства України С.А. Хімченко та С.В. Албул цілком слушно стверджують, що «теперішній стан правової регламентації виконання спеціального завдання, хоча і здається, на перший погляд, достатньо повним, але при ретельному ознайомленні виявляється таким, що потребує вдосконалення з урахуванням міжгалузевих зв'язків, кореляції понять та визначень, особливостей організації і тактики правоохоронної діяльності» [7].

Разом із тим, у науковому середовищі є думка щодо необхідності подальших розробок питань виконання спеціального завдання, покращання законодавчого та організаційно-тактичного забезпечення. Наприклад, С.В. Аброськін пропонує зміни назву статті 272 КПК України «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації» на «Впровадження негласного працівника оперативного підрозділу в організовану групу чи злочинну організацію», а пункт 8 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» – «Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність» викласти у такій редакції: «впроваджувати негласних працівників в організовану групу чи злочинну організацію та виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України» [8]. Із цими пропозиціями С.В. Аброськіна не погоджуємось та вважаємо за доцільне провести подальше наукове дослідження, а також наукове супроводження цієї проблематики.

Таким чином, з огляду на чинне положення п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] та його зміст, необхідно констатувати, що виявлення діяльності організованої злочинності у певній сфері суспільно-правових відносин фактично нівелюють можливість проведення оперативного впровадження (виконання спеціального

завдання) як оперативно-розшукового заходу. Тому вважаємо за потрібне зняти обмеження у п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3], що визначено статтею 272 КПК України, надавши оперативним підрозділам здійснювати оперативне провадження та встановлювати негласні відносини, діючи в інтересах людини, держави та суспільства, з особою, групою осіб, чи будь-якою групою, організацією, спільнотою, структурою, осередком, діяльність яких пов'язана з організованою злочинністю.

Очевидно, що в сучасних суспільно-правових умовах необхідно врахувати й інші критерії протиправного діяння для оцінки можливості використання оперативного впровадження (виконання спеціального завдання) у протидії й іншим злочинам. Тому сфера застосування ст. 272 КПК України при проведенні НС(Р)Д в рамках розслідування кримінальних проваджень також потребує розширення, зокрема завдяки уникненню обмеження щодо організованих груп і злочинних організацій, і закріплення можливості виконання спеціального завдання щодо інших кримінальних правопорушень, які також потребують ефективних заходів протидії.

Висновки. З метою покращання правозастосовної практики з виконання спеціального завдання й реалізації потенціалу зазначеного заходу як в оперативно-розшуковій діяльності, так і у кримінальному процесі, на нашу думку, необхідно розширити сфери застосування вказаного заходу, не обмежуючись тільки чинним положенням статті стосовно спеціальних об'єктів – організована група та злочинна організація. Це істотно підвищило б ефективність застосування вказаного слідчо-оперативного заходу, відповідало б духу оперативності та прогнозованості.

Отже, з огляду на зазначене, вважаємо слід внести зміни до ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України та до п. 8 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» відповідно, а саме:

а) назву статті 272 КПК України викласти у такій редакції:

Стаття 272 «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи, злочинної організації, злочинної спільноти або їх структурних частин, а також злочинної діяльності групи осіб, групи осіб за попередньою змовою чи особи, яка здійснює злочинний вплив або перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

Частина 1 статті 272 Кримінального процесуального кодексу України викласти у такій редакції: «Під час досудового розслідування тяжких або особливо тяжких злочинів особа, яка відповідно до закону співпрацює на конфіденційній основі з оперативними органами та органами досудового розслідування, виконує спеціальне завдання, може отримувати будь-які дані, у тому числі фактичні дані, відомості, інформацію, предмети, речі та документи, їх копії, кошти, майно чи інші активи (доходи від них), які мають значення для досудового розслідування, встановлювати негласні відносини, беручи участь або бути учасником організованої групи, злочинної організації, злочинної спільноти або їх структурних частин, а також злочинних груп, групи осіб, які діють за попередньою змовою, чи з особою, яка здійснює злочинний вплив або перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу».

б) пункт 8 викласти у наступній редакції: «здійснювати оперативне впровадження та встановлювати негласні відносини з особою, групою осіб, чи будь-якою групою, організацією, спільнотою або їх структурними частинами чи окремими осередками, діяльність яких пов'язана з організованою злочинністю, отримувати від них будь-які дані, у тому числі фактичні дані, відомості, інформацію, предмети, речі і документи, їх копії, кошти, майно чи інші активи (доходи від них), які мають значення

викриття злочинної діяльності, діючи в інтересах кримінального провадження.

Література

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.03.1993 № 35. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 35. Ст. 358. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення: 09.11.2023).
2. Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12> (дата звернення: 13.10.2023).
3. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 № 2136-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12> (дата звернення: 09.11.2023).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 09.11.2023).
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 09.11.2023).

6. Бачинський О.В. Правове регулювання виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29), Т. 1. doi: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4\(29\).420](https://doi.org/10.32837/pyuv.v1i4(29).420).
7. Албул С.В., Хімченко С.А. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації: новий крок у правовому забезпеченні. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу* (Одеса, 16.05.2013). Одеса: Фенікс, 2013. Т. 2. С. 263– 265.
8. Аброськін В.В. Оптимізація законодавчого регулювання з виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації. *Актуальні питання виявлення та розкриття злочинів Національною поліцією: вітчизняний та зарубіжний досвід: Матер. Міжнарод. наук. практик. круглого столу* (Київ, 19.02.2020). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2020. С. 19-22. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/ord/2020/ks-190220.pdf> (дата звернення: 09.11.2023).